

Milstolpar i Dingtuna socken

Författare: Alf Olsson. Juli 2025.

Skjutshåll och gästgiverier

Regler om skjutshåll och gästgiverier har funnits i Sverige ända sedan medeltiden. De första bestämmelserna om att vägfärande skulle kunna beställa skjutsning kom redan på 1200-talet. Med tiden uppkom det även ett behov av gästgiverier (kallades tavernor då), där de resande kunde inta en måltid och övernatta. I en landslag år 1442 stadgades att gästgiverier skulle inrättas vid allmänna vägar och senare bestämdes att de skulle ligga på två mils avstånd från varandra.

Det färdmedel som stod till buds var hästdragen vagn eller släde. Man färdades från skjutshåll till skjutshåll. Där bytte man tröttkörda hästar till utvilade och så gick färden vidare, såvida man inte avslutade resan för dagen vid ett gästgiveri. Det var jordägarna (bönderna) i trakten som ombesörjde att det fanns tillräckligt med hästar att tillgå vid skjutshållet.

När kronans ämbetsmän och hovet gjorde resor ute i landet hade de under medeltiden (d.v.s. fram till på 1500-talet) rätt till fri skjuts. Den sortens gästfrihet sågs förstås som en plåga för dem som tvingades ordna med skjutsen. När resandet under 1600-talet ökade kraftigt, bland annat p.g.a. att flera statliga ämbetsverk inrättades, blev det oundvikligt att även kronans folk måste betala för sig. Taxor upprättades för alla resvägar mellan gästgiverierna. De som reste för kronans eller hovets räkning fick i gengäld skriva reseräkning för sina utgifter. Dessa skickades till Kammarkollegiet, där man behövde kunna kontrollera avståndsuppgifterna. I en förordning 1642 om skjutsfärdspenning reglerades allt detta.

Ett problem för skjutsväsendet var att längden av en mil i gamla tider skiftade från landskap till landskap.

En svensk lantmil

En följd av skjutsfärdsförordningen var att de allmänna vägarna behövde mätas upp och avstånden märkas ut; inte minst av det skälet att de som utförde skjutsarna skulle få rätt ersättning. 1649 kom man till skott och utfärdade en gästgivareförordning med bl.a. följande punkt: ”*när vägarna äro rödde och lagade, skola de mätas med snören, så att alla mil blir lika långa, och skall sex tusen famnar göra en mil, och vid var mil uppsättas visse stenar och kännemärken, den resande man till rättelse*”.

Denna förordning blev inledningen till en period om 250 år med bruket av milstolpar utefter de allmänna vägarna. Nu hade man infört ett system med objektivt mätta avstånd som alla hade att rätta sig efter. Kusken och den resande behövde inte bli osams om kostnaden för skjutsen.

6 000 famnar motsvarar 18 000 alnar. En aln är 0,5938 meter så denna gamla mil blev 10 688 meter och en $\frac{1}{4}$ mil blev 2 672 meter.

Milstolpar i Dingtuna socken.

Västmanland på 1600-talet

Det blir landshövdingen i resp. län som får ta ansvaret för att milstolpar blir uppsatta. Längdmätningen utfördes av lantmätarna.

I Västmanland gjordes tidigt i mitten av 1600-talet vägmätningar och uppsättning av milstolpar utefter olika vägsträckor. De flesta helmilstolparna var av sten ("milstenar") medan halv- och kvartsmilstolpar alltid var av trä. Trästolparna fick inte så lång livslängd på grund av röta.

I ett protokoll från 1688 anges att sträckan från Nykvarn (vid Sagån) genom Dingtuna och vidare till Arboga ska mätas om och att därför stolpar måste flyttas. Samtidigt ersattes flertalet gamla trästolpar. Länets jordägare blev debiterade kostnaderna enligt mantal.

Inga milstolpar från 1600-talet finns kvar i Västmanland. Hur stolparna har sett ut vet man inte.

Renoveringar under 1700- och början av 1800-talet

Åren 1737-38 genomfördes mätningar av samtliga vägar i Västmanlands län, bl.a. vägen från Nykvarn via Västerås och Dingtuna till Arboga, vägen Västerås – Rytterne – Kvikksund, vägen Långängskrogen – Hallstahammar samt vägen Törunda bro – Strömsholm – Munktorp. Av protokollen att döma anskaffades endast stolpar av trä. De placerades vid hel-, halv- och kvartsmil. Som fundament byggdes en stenkista och stolpen rödmålades.

Det ankom sedan på resp. härad att sköta om milstolparna. Häradet utgjorde nämligen vad vi idag kallar vägdistrikt och var ansvarigt för väghållningen inom häradet.

Gästgivarvägar		Mil	Belägg
Nykvarn.	Skjutsar till		Söken
			Njörnska
Wästerås	Wästerås stad	2 $\frac{1}{4}$	Njörnska
	Tibble	1 $\frac{1}{2}$	Njörnska
	Esberga	$\frac{1}{2}$	Njörnska
	Esberga	1	Njörnska
	Esberga	1 $\frac{1}{2}$	Njörnska
	Nykvarn	2 $\frac{1}{4}$	Njörnska
	Wändle	1 $\frac{1}{4}$	Dingtuna
	Kollebäck	1 $\frac{1}{2}$	Kollebäck
	Skjölby & Fjälsta	1 $\frac{1}{2}$	Söderby
	Fränsta	1 $\frac{1}{4}$	Lillhärad
Strömsholm	Skultuna By	1 $\frac{1}{4}$	Skultuna
	Bögsbo & Luffa	2 $\frac{1}{4}$	Haraker
	Hallsta & Wibo	1 $\frac{1}{2}$	Rensfontuna
	Kinfa	1 $\frac{1}{2}$	Sewalla
	Esberga	2 $\frac{1}{4}$	Njörnska
Wändle	Strömsholm	1 $\frac{1}{4}$	har iserve her
	de Resanar blifva kullarna på ättkälliga		Dingtuna
Kollebäck	Wästerås	1 $\frac{1}{4}$	
	Smed by	2.	Tumbo.
	Wästerås stad	1 $\frac{1}{4}$	Kollebäck

Tabell från Pehr Billschiers vägmätning från 1755 med gästgivarvägar och skjutssträckor.

1790 tog landshövdingen initiativ till ett projekt gemensamt för hela länet för att rusta upp länets mycket dåliga milstolpar. Tanken var att tillverka stolparna av granit. Intresset från socknarna och häraderna var dock väldigt svagt och projektet fullbordades aldrig.

Efter ett beslut av landshövdingen reparerades 1801 alla milstolpar inom Siende och Tuhundra härad (Dingtuna socken hörde till Tuhundra). Fortfarande förefaller alla stolpar vara av trä. Stolpen målades med rödfärg och överst placerades en rund ”knapp” i blå färg.

1818 beslutade häradsrätten i Tuhundra härad att milstolparna inom häradet åter ska repareras, både fundament och stolpe (rödfärgning). Samtidigt skulle vägvisare anskaffas.

Tuhundra härad 1833

För Siende och Tuhundra härad får året 1833 anses utgöra en milstolpe (!) – här i bildlig betydelse. Då anskaffades 22 stycken milstolpar av gråsten. Stenhuggaren hette Nordfeldt och bodde på Käfla ägor i Skerike. (Namnet Käfla kan inte återfinnas på nutida eller gamla kartor; det kan vara Kävsta som åsyftas). Milstolparna kom att bli liggande där i flera år. Genom en kungörelse i januari 1838 utlystes en entreprenadauktion för uppsättandet. Fundamenten skulle byggas upp med sprängd sten till 6 kvarters höjd över mark (ca 90 cm) och med 2 alnars sidor i fyrkant (ca 1,2 m). Se bilder på sid. 7-8.

Alla de nu kvarvarande milstolparna inom Dingtuna socken sattes upp vid detta tillfälle och har året 1833 inristat (året då beslutet togs). Milstolparna är av sten, är ca 1 meter höga och har en konisk profil och ett slags treuddig topp. Treudden ska förmodligen symbolisera en krona.

Texten är den enklast tänkbara, som **1/2 MIL 1833**. På andra håll i landet förekom det att man ville ha mer stilfulla milstolpar och ristade in landshövdingens namn eller initialer. Det förekom även att milstolpen försågs med kungens monogram.

Milstolparna placerades med utgångspunkt från Stockholms slott – enligt en mätning som gjordes på 1730-talet. 11 gamla mil uppnåddes vid Köpingsvägen 34 i Västerås, strax öster om kvarteret där Handelsbanken har sitt kontor. Därifrån räknas sedan avstånden till milstenarna i Dingtuna-trakten.

I Västmanlands län anger inte milstolparna längre avstånd än 1 mil. Efter 1 MIL kommer således ¼ MIL, ½ MIL o.s.v.

Milsten eller milstolpe?

’Milsten’ används ofta synonymt med ’milstolpe’. Från början var verkligen avståndsmärket en stolpe gjord av trä. Men det materialet var inte särskilt hållbart då stolparna snart förstördes p.g.a. röta. Det dröjde länge innan man i någon större utsträckning övergick till gråsten, vilket

berodde på att det krävdes mycket mer arbete – och specialkunnande, både för tillverkningen och uppsättningen.

Senare kom även milstolpar gjutna i järn. Vi har ett exempel på sådana i närområdet; inom Snevringe härad utefter vägen från Lindtorpsbyn mot Hallstahammar (se bild sid. 8). Den del av väg 527 genom Rytterne (som tillhör samma härad) har också milstolpar av järn.

Snevringes milstolpar sattes upp 1831 och har formen av en 5 cm tjock järnhäll, knappt en meter hög. De flesta bevarade milstolparna i Västmanlands län är av järn.

'Milstolpe' passar bäst som allmän benämning på denna typ av vägmärken.

En annorlunda milsten

Milstenen vid Boda – Näsby har en text som skiljer sig från alla andra i trakten, nämligen **1/3 MIL 1833** – det borde vara $\frac{3}{4}$ MIL. I några häradar i södra Västmanland förekom stolpar med inhuggningen **1/3 MIL**. Det är inte klarlagt vad orsaken var. Kanske hade man tänkt att spara på kostnaderna genom att det räckte med två stenar i stället för tre kvartsmilsstenar. Men stenen vid Boda – Näsby står på kvartsmilsavstånd åt båda håll till nästa sten. Efter senare inspektioner inom häraderna kom de flesta stenar med **1/3 MIL** att huggas om.

Bruket av milstolpar upphörde

Den senaste reparationen av milstolparna inom Tuhundra härad utfördes efter en entreprenadauktion 1879.

Vid införandet av metersystemet 1878 blev en nymil fastställd till 10 000 meter. Detta ledde naturligt nog till att intresset att underhålla milstolparna minskade och många började förfalla. Vägmärken med både ort och avstånd övertog (till en del) uppgiften.

I väglagen från 1891 fanns inga bestämmelser om milstolpar. En väg med milstolpar anger att det är en historiskt viktig led som utgjort en del av ett större sammanhängande vägnät. Om en äldre allmän väg har rätats, vilket har varit vanligt förekommande, kan milstolpen finnas kvar vid den borttagna slingan som t.ex. vid Milbacken och Galgbacken. I vissa fall har man behövt flytta den, p.g.a. vägbygge eller av andra orsaker. Milstenen vid Säbyvägen flyttades när vägen mot Kvicksund anlades (120 meter SSV från den ursprungliga platsen).

Markering på karta

På Lantmäteriets *Min karta* är milstolparna markerade med ett tvärstreck över vägen. Strecket börjar med en punkt på den sida av vägen där milstolpen står. Bredvid tecknet för milstolpe anges ett R (för fornlämning).

Några milstolpar är svåra att upptäcka. Stenen vid Boda - Näsby döljs (sommartid) i det höga gräset:

Stenen vid Galgbacken står ute på en åker där vägen tidigare gick, ca 50 meter från den nuvarande allmänna vägen.

Sedan 1942 omfattas milstolpar av fornminneslagen, vilket innebär att fornlämningen (som det heter numera) inte får rubbas, flyttas eller ändras utan tillstånd från länsstyrelsen. Idag regleras detta skydd i kulturmiljölagen (av år 1988). Det är tack vare detta som så många milstolpar har kunnat bevaras. I Riksantikvarieämbetets söktjänst *Fornsök* hittar man milstolparna bland andra registrerade fornlämningar.

Nutida underhåll

Milstolparna i Dingtuna-trakten är i mycket varierande skick – alla är inte välskötta. I bäst skick är stenen vid Folkesta, som verkar vara nyligen restaurerad. Fundamentet för milstolpen vid Galgbacken är helt raserat. Stolparna utefter vägen Västerås - Tidö skulle behöva restaureras.

Det är Trafikverket som ansvarar för underhållet. Enligt en uppgift gjordes en upprustning av milstolparna i länet 1994.

Milstolparna i Dingtuna - bilder

Väg 555 vid Folkesta.

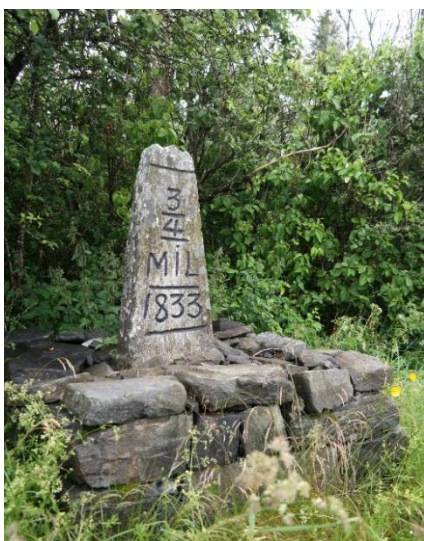
Väg 555 vid Milbacken.

Väg 553 vid Oppgård.

Väg 553 vid Galgbacken. "1 MIL 1833".

Väg 558 vid Törunda

Väg 525 vid avtagsväg till Säby.

Väg 527 mellan Boda och Näsby.
"1/3 MIL 1833".

Väg 527 vid Lövsta (vid fast. 7:2).
"1 MIL 1833".

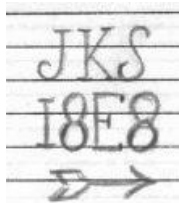

Väg 555 vid Lindtorpsbyn.
(Milstolpen står några meter före
Hallstahammarsskylten).

Väghållningsstenar

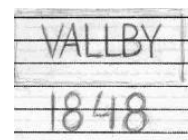
Det var jordägarna som från början fick stå för arbetet med och kostnaden för milstolparna liksom för vägunderhållet. För att markera gränsen för väghållningsskyldigheten satte man upp väghållningsstenar vid vägkanten. I Dingtuna socken har två sådana stenar påträffats. Den ena står i början (räknat från väster) av den gamla vägslingan vid Ellberga nära infarten till Bysingsberg.

Stenen ingår i *Fornsök* och inskriptionen är:

Stenen är ca 70 cm hög och ca 35 cm bred, Den är helt överväxt av sälgbuskar som behöver tas bort och den borde även underhållas med svart imålning.

Den andra väghållningsstenen finns vid vägen mot Vallby (ca 20 meter från landsvägen) och har inskriptionen:

Stenen är ca 60 cm hög och ca 45 cm bred. Tyvärr har den under en längre tid legat omkullvält vilket lett till att den blivit beväxt med mycket mossa och alger. Tidens tand har medfört att inhuggningen nu är oläsbar för ett otränat öga, men ramen kring texten **VALLBY** kan skönjas.

Väghållningsstenen vid Vallby. T.v. före avborstning och t.h. efter avborstning.

På gårdsplanen vid Dingtuna gamla järnvägsstation finns en sten med texten "Folkesta" och ovanför en okänd symbol: en ring med pil mot vänster. (Symbolen ring med pil mot höger kan betyda 'man' eller 'järn'). Det är obekant när och varför stenen placerats vid stationen, men troligen är det en väghållningssten.

Sten med texten 'Folkesta' på gårdsplanen vid stationshuset.

Eftertext

Samtliga foton i denna rapport: Alf Olsson 2025.

Referenser:

Årsskrift 1979, Västmanlands Fornminnesförening.

Årsskrift 1996, Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening.

Spaning nr 40-41 2024. Västmanlands läns museum och Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening.

Vägar och gästgivargårdar i Västmanlands län. Lorichs 1932.

Tidningsklipp m.m.